

- Henning Lund: **Udviklingen i Danmarks kommunistiske Parti 1956-58. Et studie i partisplittelse.** Kongensbro 1977. 190 s. Pris kr. 55,00.
- Jens Kragh: **Opbrud på venstrefløjen. Striden i DKP og SFs dannelse 1956-60.** SP-forlaget. København 1976. 207 s. Pris kr. 39,50.
- Jens Kragh: (red.): **Folkesocialisme. Udvalgte taler og artikler 1958-60.** SP-forlaget. København 1977. 148 s.
- Gert Petersen: **Et kort rids af SFs historie 1958-1974.** SP-forlaget, 2. udg. København 1976. 34 s. Pris kr. 10,00.
- Ursula Schmiederer: **SF og den tredje vej til socialismen.** GMT. Kongensbro 1974. 181 s. Pris kr. 25,00.

Indledning

I 1969 udkom Ursula Schmiederers bog om SF. Nogle år senere blev den oversat til dansk med uændret tekst, men med nogle kritiske bemærkninger og perspektiveringer i en efterskrift af forfatteren.

Bogen er en relativ bred skildring af SF's første 10 år med hovedvægten lagt på bruddet med DKP, partiorganisationen, program og politik og meningsdannelsen og -brydningen omkring dette samt en analyse og registrering af splittelsen i 1967.

I lighed med den litteratur, der her skal anmeldes, skriver Schmiederers bog sig ind i en kritisk politologisk-historisk tradition, der dog næppe kan betegnes som marxistisk.

På grund af emnesammenfald og traditionslighed, hvad angår teoretisk-metodisk udgangspunkt vil det derfor være rimeligt at anvende Schmiederers bog som referensramme ved bedømmelsen af den nyere litteratur, idet det må være hensigtsmæssigt og rimeligt at få belyst, i hvor høj grad de nyere undersøgelser har taget højde for nogle af svaghederne i hendes bog. Endvidere må det belyses, i hvor høj grad Schmiederers oplysninger og informationer verificeres eller falsificeres, og hvilke perspektiver der bringes til torvs, der går ud over eller imod hendes.

Som følge af dette vil anmeldelsen strukturere sig om følgende tre fænomener: For det første betragtes litteraturen som en del af den forskningstradition, Schmiederer er en eksponent for, og vurderes så at sige inden for traditionens rammer, idet traditionens svagheder belyses og diskuteres. For det andet betragtes bøgerne autonomt på egne præmisser, idet deres spørgsmål og emne, materialegrundlaget, undersøgelsesstrategien og resultaternes værdi og gyldighed analyseres. Endelig vurderes bøgerne som et fælles udsagn om perioden for herigennem at kunne danne udgangspunkt for diskussion af forskningsstrategi over dette eller analoge emneområder.

Forskningstraditionen

Selv om det er indlysende, at der er svagheder ved at anskue litteraturen under en traditionssynsvinkel og Schmiederer som en af de første eksponenter herfor, kan det forhåbentligt have en værdi, om ikke andet da en struktureringsværdi.

Schmiederer er politolog, og det præger hendes bog om SF. Objektet behandles ikke blot qua egeninteresser, men også fordi det skal belyse større sammenhænge i det politiske system, nemlig hele problematikken omkring det nye venstre - de nye antiautoritære socialistiske strømninger i Europa. Denne perspektivering af objektet følges dog ikke konsekvent bogen igennem. Bogens politologiske udgangspunkt viser sig primært gennem emnevalget, partiopståen, partiorganisation, politikformulering og parlamentsmuligheder. Metoden adskiller sig primært fra traditionel historieforskning gennem den systematiske fastholdelse af emnerne, der er objekt for analysen. Det kritiske indslag viser sig mindre gennem metode og teori end gennem udtalt sympati for venstrefløjen og solidariseren sig med dele af objektet, hvilket giver sig udslag i en medforstående tolkning. Set ud fra denne synsvinkel er bogen et typisk produkt af sin tid. I efterskriften i den danske udgave påpeger Schmiederer selv det snævre politologisk-historiske perspektiv som for svagt og giver en yderst kort skitse over en forklaringsramme med udgangspunkt i kapitalakkumulationen, der vil være rimeligt ved kommende analoge undersøgelser.

Henning Lunds bog om splittelsen i DKP og Jens Kragh's to bøger om SF, hvor den ene dog er en antologi, følger egentlig mere den tidlige Schmiederer end den sene, selv om dog især Kragh påpeger nødvendigheden af en marxistisk politologisk undersøgelse.

Henning Lunds bog om splittelsen i DKP har som kronologisk ramme det sovjetiske kommunistparti's XX. kongres i starten af 1956 og stiftelsen af SF omkring årsskiftet 1958-59. Bogen kan på mange måder siges at være en fortsættelse af Schmiederers bog, idet der adskillige gange refereres til denne, og Lunds afhandling kan vel siges at være et forsøg på at fylde rammerne ud og fremlægge den fyldestgørende beskrivelse af begivenhedsforløbet, som Schmiederer på grund af sin emneafgrænsning var afskåret fra. Perspektivet er dog til en vis grad også et andet, idet splittelsen i partiet og analysen af denne ikke struktureres ud fra dannelsen af SF og det følgende begivenhedsforløb i dette parti.

Jens Kraghs bog om SF søger at besvare spørgsmål om, hvorfor SF opstod, hvordan og af hvem partiet opbyggedes og dannedes. Dette foregår med inddragelse af socio-økonomiske forklaringslementer. Selv om forfatteren kun i et ret ringe omfang direkte refererer til Schmiederer, kan bogen alligevel betragtes som en del af denne tradition, idet Kragh's projekt, især i sin analyse, lægger hovedvægten på de områder, som kun i et relativt ringe omfang tematiseres hos Schmiederer. Antologien Folkesocialisme knytter sig ifølge redaktørens forord nøje til bogen om SF's første år, idet bidragene fra ledende partifolk er medtaget for at præsentere det ideologiske grundlag, der udvikledes i SF's første år.

Både Lund og Kragh er af uddannelse samfundsfagsfolk, og deres fremstillinger er universitetsspecialer. I lighed med Schmiederers bog er målet for undersøgelserne angiveligt bredere end den blotte analyse og beskrivelse af emneområdet. Schmiederers mål var bl.a. gennem analysen af SF at udsige noget generelt om den nye venstrefløj. Undertitlen på Lunds bog »Et studie i parti-

splittelse« forleder umiddelbart læseren til den opfattelse, at også denne fremstilling skriver sig ind i en bredere oplitologisk ramme. Denne opfattelse styrkes af bogens kapitel, der indeholder en kort forskningsoversigt, hvor problemer om revisionisme-dogmatisme berøres, men disse angrebsvinkler, der altså blot antydes, berøres desværre kun yderst perifert i fremstillingen. Det teoretiske mål for Kragh er at analysere og belyse problemerne om dannelse af et socialistisk parti i et kapitalistisk samfund, og SF er udtrykkeligt valgt *blot* som et eksempel. Målet tabes delvist undervejs i fremstillingen, og konklusionen omkring dette punkt nærmer sig nogle ret banale antagelser om evt. forskelle mellem dannelsen af borgerlige og socialistiske partier, hvor i øvrigt analyser af dannelsen af danske borgerlige partier ikke omtales, f.eks. kan nævnes Per Andersens bog om Kristeligt Folkeparti. En anden af de teoretiske hovedpointer i Kragh's bog er at undersøge problemer om teori- og metodedannelser, der rimeligt kan anvendes til analyser af partiopståen, og dette problemområde har været strukturerende for fremstillingen.

Antologiudvalget tematiserer et problem, der er fælles for de ovennævnte fremstillinger. Problemet er både et teoretisk problem og et problem om materiale, idet antologien i lighed med fremstillingerne vægter de ledende partifolk meget højt. Det har konsekvenser for beskrivelse af og analyse af medlemmer og vælgerskare, idet disse dels analyseres som objekter for en partipolitik eller partisplittelse, og i øvrigt primært behandles kvantificerende.

Dette fører over i et andet problem, der ligeledes er et fælles problem for disse fremstillinger, og det er problemet om deres teoretisk-motodiske afgrænsning og lukkethed, som er iøjnefaldende på trods af fremstillingernes i øvrigt behageligt udogmatiske karakter, hvor der ikke generelt drages slutninger, materialet ikke kan bære. Det er forbløffende, i hvor ringe udstrækning de seneste års udviklings- og forskningsarbejde inden for marxistisk teori har præget fremstillingerne, endog på trods af at dette udviklingsarbejde i meget høj grad har søgt at arbejde med relevante problemer såsom klassebevidsthed, forholdet mellem økonomi og arbejderbevidsthed, revisionisme og reformismens afhængighed både af organisationsstruktur og økonomisk udvikling. Denne teoretiske lukkethed kan skyldes flere faktorer, dels at fremstillingerne er specialer skrevet ind i en ret snæver fagtradition, dels at spørgsmålene, der søges besvaret, er meget materialestyrede, dels at fremstillingerne ikke tilstrækkeligt får formidlet forholdet mellem den systematiske teoretiske analyse og den historiske fremstilling.

Forhold som disse viser sig gennem fremstillingernes struktur og deres valg af empiriske data, der trækkes frem for at besvare de stillede spørgsmål. Især gennem valget af data viser afhængigheden af den tidlige Schmiederer sig, idet hele anskuelsesmåden er *partiintern*. Fremgangsmåden har selvfølgelig de fordele, at der arbejdes med et nogenlunde overskueligt materiale, men humlen i projekterne viser sig ved, at de teoretiske systematiske og måske mest interessante spørgsmål lades i hvert fald delvist ubesvarede. Konsekvenserne af dette er blevet, at hverken Kragh's eller Lunds bog kommer ret langt ud over de

konklusioner, som Schmiederer faktisk når frem til i sin ganske vist bredere fremstilling.

Fremstillingerne forbliver i meget høj grad verifikationer på de af hende fremførte antagelser, men, og det skal bemærkes, veldokumenterede verifikationer, der bygger på et ret stort materiale inden for de rammer, som traditionen sætter op.

Splittelsen i DKP

Lund forsøger at besvare spørgsmål om, hvilke teoretiske, politiske og organisatoriske uoverensstemmelser i DKP det var, der medførte splittelsen, og hvilke grupperinger der opstod inden for partiet, samt hvorledes begivenhederne i den internationale politiske bevægelse påvirkede dette, og om partiet skiftede standpunkt i løbet af den undersøgte periode. Samtlige af disse spørgsmål kan betragtes som en videreførelse af Schmiederers kapitel om splittelsen i partiet. Besvarelsen af spørgsmålene antager primært form af en materialestyret *beskrivelse* af de valgte begivenhedsforløb, der anses for at være relevante. Bogen indeholder som nævnt en glimrende, men kort forskningsoversigt, hvor der antydes teoretiske ansatser, der ikke tematiseres yderligere i fremstillingen. Bogen indeholder endvidere et nuanceret og velargumenteret kapitel om kildegrundlaget og udsagnskraften i de forskellige kildetyper, der er anvendt, og som i øvrigt alle er offentligt tilgængelige, dvs. aviser, tidsskrifter, erindringer, taler og artikler. Kildematerialet forekommer lovlig hårdt afgrænset, men det væsentlige er, at diskussionen af kildematerialet og værdien af det ikke ses formidlet i selve fremstillingen, der i meget høj grad bygger på Land og Folk og Information som kilder. Bogen indeholder desuden et 20 sider langt kapitel, der er en kort gennemgang af DKP's historie, organisation og politik op til det behandlede tidsrum.

Det er fremgået af overstående, at Lunds bog er snæver både i sit materialevalg, men også gennem metoden, der bygger på beskrivelse primært på basis af indholdsanalyser. Udviklingen i den internationale kommunisme og denne udviklings evt. indflydelse på splittelsen og debatten i partiet har forfatteren grebet strukturelt uheldigt an, idet bogen indeholder ekskurer om begivenhedsforløbet både i Polen, Ungarn og Jugoslavien. Disse ekskurer er unødigt refererende og falder stort set uden for fremstillingens mål, idet det er DKP's syn på disse begivenheder, der er det interessante i denne forbindelse. Lund fremfører, at selv om der i partiledelsen var delte meninger om afsløringerne på det sovjetiske kommunistparti's XX kongres, var disse stridspunkter dog ikke af en størrelsesorden, der i sig selv kunne give anledning til splittelse. Anderledes forholdt det sig med partiets opfattelse af Sovjets intervention i Ungarn, hvor Aksel Larsen for alvor begynder at markere standpunkter, der er afvigende fra flertallet i partiledelsen. I denne periode påbegyndes ganske småt formuleringen af nogle af de revisionistiske udgangspunkter, der senere blev kendetegnende for SF. Ungarnbegivenhederne fremkaldte en åbenbart kraftig debat i hele partiet - hvad Lund dog ikke dokumenterer - der var af en sådan karakter, at en fraktionsdannelse på trods af tilsyneladende enighed udadtil allerede var en realitet.

En vis opløsning og udvandring fra partiets rækker var et af resultaterne. Efter den 19. kongres i DKP introduceredes debatten om revisionisme og dogmatisme i partiet med udgangspunkt primært i artikler af Mogens Fog. Lund fremhæver dog, at dette blot var temaerne, uenigheden centreredes omkring, hvorimod de virkelige stridspunkter var forholdet til Sovjet og partiets tilbagegang.

Andre punkter, der var reel uenighed om, var forholdet til Socialdemokratiet og fremfor alt det interne partidemokrati. Lund når efter en omhyggelig redegørelse for debatten til den nok noget opsigtsvækkende konklusion, at de ideologiske synspunkter, der blev fremført af de stridende parter, ikke var afgørende forskellige. Endvidere konkluderes at partiet stort set ikke skiftede standpunkter perioden igennem. Konklusionen, der retter sig mod den manglende forskel i de ideologiske synspunkter, underbygges næppe i teksten, bl.a. redegørelsen for debatten mellem Fog og Nørlund tyder på, at der faktisk var en overordentlig stor forskel i ideologiens konkrete udformning.

Konklusionerne i Lunds fremstilling tilføjer, så vidt jeg kan se, intet nyt til de konklusioner, som Schmiederer har draget. Styrken i fremstillingen er den udførlige beskrivelse af udviklingsforløbet inden for partiet, fremlæggelsen af det ret omfattende materiale og dokumentationen af fraktionernes standpunkter. Den absolutte svaghed ved fremstillingen er den totale mangel på et forklaringshierarki, der bl.a. viser sig ved, at der savnes et samlende konkluderende kapitel, der analyserer, i hvor høj grad de stillede spørgsmål er løst. Læseren har ikke efter læsningen synderligt bedre forudsætninger for at vurdere, om splittelsen primært skyldes taktiske overvejelser, strid om ideologiske spørgsmål, forskellig anskuelse af Sovjetunionen, partiets organisation etc. Ganske vist berøres alle problemerne, men usystematisk og ateoretisk, hvilket klart viser sig p. 175 ff., hvor hovedstandpunkterne og uoverensstemmelserne mellem de to fløje resumeres op samlet og uprioriteret. Bogen har altså bidraget til en kortlægning og præcisering af debatten inden for partiet og debattens indhold, men om den har bidraget yderligere til forklaring af splittelsen, er nok det afgørende spørgsmål, som i øvrigt berøres senere i denne anmeldelse.

Jens Kragh's bog om opbruddet på venstrefløjen indeholder et kapitel på ca. 25 s., der omhandler splittelsen i DKP. Til udarbejdelsen af dette kapitel har han haft adgang både til Lunds *da* utrykte speciale samt til nogle privatarkiver.

Vurderingen af splittelsen i DKP adskiller sig ikke fra de ovenfor givne, blot - og det er væsentligt - prioriteres årsagerne, og den dybereliggende årsag anses for at være partiets isolation og centralisme, hvorimod de internationale begivenheder er de udløsende faktorer. Fremstillingen er bredere end Lunds, idet støtten til oppositionen, og denne støttes intensitet, også vurderes, samtidig med at baggrunden for støtten - standpunktsidentitet - fremhæves. Læseren skal i øvrigt ikke være i tvivl om, at det er en udpræget SF-synsvinkel, der anlægges på stoffet. Interessant er påpegningen af, at støtten til oppositionen, da konflikten var i gang, primært kom fra faglige folk, der gennem længere tid havde ydret utilfredshed med den måde, den demokratiske centralisme praktiseredes på i partiet.

Der synes dog at forekomme nogle problemer i denne forbindelse. Kragh's fremstilling synes at lægge op til, at *hovedparten* af partiets faglige folk støttede oppositionen. Det er under ingen omstændigheder godtgjort og dokumenteret i fremstillingen af splittelsen, idet der faktisk savnes et sammenligningsgrundlag, da opregningen af de forskellige partiforeninger, der støttede oppositionen, ikke i sig selv er et tilstrækkeligt godt mål for den faglige indflydelse her. Opregningen af en række ledende tillidsfolk o.lign. dokumenterer heller ikke sagen meget bedre. Oplysningerne fremsføres næsten for ensidigt. Den socio-økonomiske støtte, der hævdes at være bred, synes heller ikke dokumenteret tilstrækkeligt. I fremstillingen opstilles et forløb, hvor oppositionen i starten var den intellektuelle del af partiet, og denne opposition afløstes siden af den faglige. Det kunne have været interessant, hvis der her var indført nogle overvejelser omkring de forskellige socio-økonomiske gruppers intentioner, og årsager til, at de tilsluttede sig oppositionen, idet det formodentligt ville have kunnet nuancere forklaringen på splittelsen yderligere.

Gennemgående må det om Kragh's fremstilling siges, at den er klar og velstruktureret, selv om opdelingen af stoffet i de forskellige arenaer - den interne, den eksterne og den parlamentariske - egentlig ikke virker overbevisende. Men generelt må det nok siges, at der i nogen grad savnes dokumentation for de ret skarpe konklusioner, der drages, og at der savnes en bredere synsvinkel på stoffet, hvor det f.eks. ville være interessant til sammenligning med nogle få oplysninger om de faglige folk, der *blev* i partiet. I forhold til Lunds fremstilling er det velgørende, at der faktisk prioriteres mellem splittelsens årsager, og at der i vid udstrækning inddrages systematiserende teoretiske synsvinkler. Samtidig må det bemærkes, at fremstillingen, som Kragh giver den, i højere grad end Lunds trækker forskellene mellem de to fraktioner op, og egentlig lader den reelle konflikt starte tidligere. Afsnittet i forhold til Schmiederer bringer relativt få nye forklaringer og egentlig også informationer, men der præciseres en del, som hun er for tilbøjelig til at gå let hen over, bl.a. er der i Kragh's fremstilling gode ansatser til inddragelse af basis, selv om jeg som sagt ikke synes, det sker tilstrækkeligt præcist og nuanceret.

Opbygningen af SF

Kapitlerne i Kragh's bog om opbygningen af SF er nok de kapitler, der har den største nyheds- og informationsværdi, selv om også Schmiederer behandler disse områder, dog på en ganske anderledes usystematiseret og beskrivende måde. Opbygningen af partiet behandles naturligt nok i to faser, hvor første fase strækker sig til partiets første kongres i juni 59, og anden fase strækker sig til valget i november 1960. Fremstillingen omkring første fase bevæger sig omkring problemer som partiets behov for og etablering af støttemaksimering, programformulering og partienhed, hvortil midlerne var standpunkter, propaganda og organsammensætning. Jens Kragh trækker ting som antimilitarisme, ideologisk afgrænsning over for både DKP og SD frem, socialistisk enhedsfront og organsammensætning overvejende med faglige folk som fænomener, der skulle medvirke til at konsolidere partiet. Det fremgår af fremstillingen af

partiets medlemmer, hvoraf mange var tidligere DKP'er, at dette har givet anledning til stridspunkter inden for partiet, bl.a. gennem forskelligt syn på SD, men det fremhæves ligeledes, at viljen til partienhed i starten var overmåde stor, og at det faktisk i høj grad lykkedes at etablere et åbent og relativt velfungerende partidemokrati med et åbent debatklima. Bevidst er Aksel Larsens og Mogens Fogs rolle og betydning i hele denne første periode i fremstillingen kørt underdrejet, således at fremstillingen faktisk taler om et parti opstået efter et omfattende folkeligt pres. Der har selvfølgelig fundet et sådant pres sted, men hvor omfattende og hvor folkeligt det har været, kan ikke siges at være afklaret med denne fremstilling.

Fremstillingen af politikformuleringen, som den foregik i partiet, dels som en balancegang mellem delvist modstridende interesser og som en balancegang mellem formuleringer omkring og afgrænsningsproblemer til DKP og SF er behandlet yderst grundigt, nuanceret og informativt, og det er i denne forbindelse vigtigt, at partiforeningernes rolle og indflydelse er behandlet. Interessant er ligeledes påvisningen af uenigheden i partiet omkring dets parlamentariske rolle, som den evt. kunne komme til at udspille sig. Uenigheden drejede sig både om regeringssamarbejde og partiorganernes indflydelse, især forholdet mellem folketingsgruppen og hovedbestyrelse; en konflikt, der naturligt måtte komme i et arbejderparti, der i så høj grad satsede på parlamentet.

Man må vel også sige, at selv om Kragh formår at skildre en vis indflydelse på partiets beslutningsprocesser, og dermed fremfører tesen om et stærkt medlemsdemokrati, havde det været ønskeligt, at den reelle indflydelse faktisk blev sat i relation til den meget løse og borgerlige organisationsstruktur, som partiet havde. F.eks. at anvende partiforeningers pres mod de ledende organer i G. Moltved-sagen forekommer ikke umiddelbart at være et holdbart bevis for den meniges indflydelse. Sagen kan f.eks. i lige så høj grad tages til indtægt for politisk og taktisk tæft hos partitoppen.

Kragh startede sin bog med at stille tre spørgsmål op, som han vil søge at besvare. Spørgsmålet om, hvordan partiet dannedes og opbyggedes, har forfatteren givet en god fremstilling af, med inddragelse af meget relevant materiale, og det er da også ved besvarelsen af dette spørgsmål, at hans analysemodel virkelig formår at strukturere og klarificere materialet. Spørgsmålet om, hvem der dannede og opbyggede partiet, er besvaret, naturligt nok, mindre klart, men Kragh mener, at partiet under alle omstændigheder selv uden Aksel Larsen ville være blevet dannet, og at han primært fungerede som katalysator og den politiske person, der kunne udtrykkes standpunktsidentitet med. Den brede basis, som partiet har haft, anskues i fremstillingen i for høj grad ud fra partidannelsessynspunktet, dvs. at det ikke lykkes forfatteren at dokumentere og dermed overbevise læseren om, hvorfor det primært var den højtlojnerede arbejderklasse, der var basis.

Om fremstillingen generelt skal det siges, at selv om forfatteren som udgangspunkt har haft, hvad han kalder en marxistisk teori og metode, som i øvrigt fremstilles delvist i et teoretisk kapitel, synes jeg ikke, at denne har smittet af på fremstillingen, selv om stoffet er struktureret lidt anderledes. Umiddelbart vir-

ker det, som om forfatteren forbinder den marxistiske teori og metode til det nødvendige i inddragelsen af faktorer, der ligger uden for de handlende subjekter, dvs. økonomiske og politiske fænomener. Dette er ikke lykkedes overbevisende, f.eks. er det ikke lykkedes forfatteren at vise, at udviklingen i den økonomiske struktur med følgende velstandsstigning skabte forudsætninger for et nyt parti.

Disse bemærkninger skal dog ikke skjule, at bogen absolut må anses for at være værdifuld både i materialevalg og til en vis grad også i synsvinkel, selv om det ikke er min opfattelse, at værket bidrager til at opfylde det teoretiske mål, men derom senere.

SF's ideologi

I antologien *Folkesocialisme* har Kragh forsøgt at råde bod på, at der ikke i ovennævnte fremstilling er sket en tematisering og samlet behandling af det nye partis ideologi.

Bogen har foruden den rent historiske interesse også en nutidig interesse, idet den primært præsenterer den ideologi og de synspunkter, der blev fremført i dannelsesprocessen, dvs. at den præsenterer det i partiet så ofte senere brugte og misbrugte larsenistiske synspunkt. Den kan derfor også betragtes som et indlæg i den strid, der har været i SF i de sidste par år. Det er dog ikke ud fra denne synsvinkel, den her behandles. Bogens bidrag, der er artikler og taler, dækker perioden fra sommeren 58 til valget i 60. Antologiens bidrag er alle skrevet af mennesker, der blev ledende i SF's arbejde, og der præsenteres herigennem de synspunkter som vælgermassen og basis kunne formulere sin standpunktsidentitet med.

Antologien dokumenterer egentlig klart nok, at dannelsen af SF's ideologi var en proces, som tog udgangspunkt i stridspunkterne omkring uenigheden i DKP, og at et af de væsentligste mål overhovedet for de ledende folk var at få udformet et på socialistisk grundlag pragmatisk holdepunkt, der kunne få store dele af befolkningen i tale. Tilnærmelsen til en pragmatisk reformpolitik med udgangspunkt i parlamentet fremtræder som yderst væsentligt. Interessant er Aksel Larsens foredrag ved Aarhus Universitet umiddelbart før eksklusionen, hvor han søger at afgrænse sine standpunkter i forhold til revisionismen og fremlægger sit syn på den marxistiske teori og metodes anvendelse i det politiske arbejde. Antydningssvis leveres elementer til forståelse af de faglige folks tilslutning, idet de ville have øjeblikkelige reformer og forbedringer bl.a. i socialpolitikken. I antologien påpeges også klart, at det er lønarbejderne som sådan og ikke blot arbejderklassen, partiet skal tage hensyn til. Ansatser til antagonismer spores tydeligt i denne antologi, f.eks. fremføres der absolut forskelligartede opfattelser af statens rolle i samfundet, i øvrigt et af de områder, hvor debatten næsten 20 år efter også udviser forskellige teoretiske standpunkter.

Interessant er det i dag at notere, at partitoppen faktisk havde ret velafklarede taktisk og pragmatisk begrundede indsigter i marxistisk teori på et ganske højt niveau, at det faktisk er lykkedes at formulere store dele af denne indsigt vi-

dere i et sprog og en kontekst, som er umiddelbart forståelig. Antologien kan selvfølgelig anskues som et supplement til den organisatoriske og materielle analyse, Kragh har foretaget, men den kan ikke på nogen måde erstatte en forhåbentlig senere undersøgelse omkring ideologien og meningsdannelsen og politikformuleringen i partiet; dertil er den for snæver, og den tager ikke hensyn til de forskellige klasser og fraktioners interesser, som de er fremkommet i denne periode. Antologien i sig selv er godt sammensat, bl.a. fordi udvalget faktisk formår at vise dels teoretiske uoverensstemmelser og mulige begyndende antagelser i partiets teoretiske grundlag.

Afslutning

Det er selvsagt at en lille pjece som Gert Petersens korte rids af SF's historie fra 1958-1974 på mange måder falder udenfor rammerne af denne diskussion, men den er alligevel værd at behandle i denne forbindelse, idet pjecen qua forfatterens centrale placering kunne have bidraget med nye oplysninger og indgangsvinkler til SF's dannelsesproces.

Bogen bidrager ikke på nogle måder til at tilføje nye oplysninger, hvilket er undskyldeligt bl.a. på grund af pjecens ringe omfang. Desværre lykkes det heller ikke for Gert Petersen at karakterisere det miljø og det klima som SF dannedes i, hvilket netop ville være et tiltrængt supplement til de mere akademiske afhandlinger, der jo i ret høj grad er factsorienterede. Pjecen er tilsyneladende skrevet med yderst løs hånd. Den når ikke i dybden i sin fremstilling, der er meget generel og overfladisk, f.eks. behandles splittelsen i DKP faktisk udelukkende som et moralsk problem, - en strid mellem de gode og de onde. Heller ikke SF's fødselsvanskeligheder og organisatoriske problemer i starten andet end berøres, men det skyldes nok, at pjecen i meget høj grad er parlamentscenteret.

På den måde har pjecen sat sig mellem flere stole. Den er naturligvis for kort til at kunne give dyberegående analyser, den er for løs til at kunne give nye informationer og indfaldsvinkler, men den kunne qua sin form have formidlet et væsentlig oplevelsesaspekt, en periodeindsigt, videre. Den kunne have søgt at understrege de mangfoldige subjektive sider af forløbet, givet et billede af stemninger og følelser.

Netop denne subjektive side af historien er en af de store mangler ved de anmeldte bøger. Læseren får ikke et plastik indtryk af de stemninger og følelser, hadet mellem grupperne, gennem læsningen af bøgerne. Dette område kan lidt upræcist kaldes den politiske kultur. Der er ikke redegjort for området gennem en fyldig gennemgang af debatter, uddrag af citater og samling af artikler og interviews; det er hverken tilstrækkeligt til at beskrive eller klargøre, langt mindre forklare det politiske klima i perioden. Netop denne subjektive side af historien, folks og gruppers oplevelse af og tolkning af begivenheder samt respons på disse er vigtige elementer i forklaringen af f.eks. forholdet mellem valgte og vælgere. Det er en af de referensrammer politikere handler indenfor. Analyser af det politiske klima er også en forudsætning for at forklare hvorfor DKP splittedes på netop det tidspunkt af netop disse årsager og ikke 2

år før. Analysen af dette subjektive område må underordnes analyserer af de økonomiske fænomener, der sætter rammerne for det omtalte felt. Ingen af de anmeldte bøger er gået den vej. De har stort set alle holdt sig inden for traditionens rammer og har indenfor denne primært den funktion, at de skal verificere, falsificere og uddybe indenfor denne. Derved bliver de stående i en akademisk tradition, hvor afstanden til objektet synes længere end nødvendigt. Historikernes traditionelle styrke - deres hermeneutiske forståelse - synes desværre tabt. I disse fremstillinger, hvilket er beklageligt, idet der netop gennem disse fremstillinger øjnes muligheder for at underordne og kombinere dette med en økonomisk referensramme.

Det er næppe urimeligt at konkludere at den sidste bog om DKP og SF ikke er skrevet.

Niels Ole Pors

ANMELDELSER

Georges Haupt. *Socialism and the Great War. The Collapse of the Second International*. London 1973. 270 s.

Martin Grass. *Friedensaktivität und Neutralität. Die skandinavische Sozialdemokratie und die neutrale Zusammenarbeit im Krieg, August 1914 bis Februar 1917*. Bonn-Bad Godesberg 1975. 294 s.

Horst Lademacher. *Die Zimmerwalder Bewegung. Protokolle und Korrespondenz. I-II*. Haag 1967. 644 resp. 757 s.

Den katastrofale begivenhed i den internationale arbejderbevægelses historie, da II. Internationale brød sammen under optakten til I.verdenskrig, og følgerne deraf blev hurtigt genstand for en omfattende, som oftest meget polemisk literær behandling indenfor de socialistiske kredse, hvorimod mere videnskabelige undersøgelser måtte vente til efterkrigstiden. Men selv indtil for nylig var forskningen omkring II. Internationale i nogen grad domineret af personer, som havde været personligt involveret i dramaet dengang.

Først i de seneste år er der taget fat på emnet på en virkelig seriøs måde. Den, som kildemæssigt set er trængt dybest til bunds i det, er Georges Haupt, professor ved Sorbonne-universitetet. Sine resultater redegjorde han første gang for i »Le congrés manqué« fra 1965. To år senere fulgte en tysk udgave: »Der Kongres fand nicht statt«, og endelig forelå de i 1972 i stærkt revideret og udvidet form på engelsk.

I sit introduktionsafsnit sætter Haupt bestemt ikke sit lys under en skæppe: »There are still numerous historians who base their work on the insights of 1914-18, or who see events only through the eyes of the debate's protagonists ... Instead of studying and analysing the facts objectively in a precise framework, historians are inclined to explain events and attitudes in terms of what happened after 4 august ...« (s. 4 f.). Det er jo talt ud af karsken bælg, men hvor er det dog befriende ord! Gid den gamle, metodiske dødssynd også ville forsvinde fra behandlingen af alle andre problemstillinger fra den tid. I samme åndedræt skal der imidlertid sættes et stort spørgsmålstejn ved den alternative metode: den objektive analyse, men lad det foreløbig være.

Selv om Haupt trods alt ikke vil frakende den tidligere forskning vigtige resultater, har den dog efter hans mening ikke besvaret det afgørende historiske spørgsmål: »why and how did European socialism reach the position it was on 4 August 1914?« (s. 4). Ud fra studier i det righoldige kildemateriale i Internationale Socialistiske Bureaus (ISB) arkiv i Antwerpen, som Haupt som den første og eneste har fået adgang til (hvad der jo gør det noget nemmere at stille sig objektiv an), mener han at kunne give os større klarhed over de grundlæggende teorier og de politiske motiver, som lå bag sammenbruddet.

Den længe almindeligt hyldede opfattelse, at en væsentlig hindring for II. Internationales funktionsdygtighed lå i uenigheden mellem de tyske og franske socialister m.h.t. især spørgsmålet om brug af generalstrejke i tilfælde af krig, bliver radikalt kuldkastet af Haupt. Ikke sådan at forstå, at han ikke mener, der en

tid lang var en afgørende overensstemmelse de to partier imellem, for det gør han. Udgangspunktet tages i de franske ledere Jean Jaurés' og Emile Vaillants bestræbelser fra 1902 og frem, da truslen om storkrig blev større og større, på at skabe en international socialistisk politik, hvor der skulle lægges mest vægt på den aktionsmæssige side af sagen.

Det må her straks indskydes, at Haupt i det hele taget ser udviklingen i Internationalen på baggrund af den franske sektions politik. Det kan man naturligvis godt gøre og forfriskende er det, at det største parti, SPD, for en gangs skyld ikke også anskues som bevægelsens navle, men når Haupt nærmest glorificerer Jaurés og vil have læserne til at se på udviklingen med hans øjne, så må man melde fra. Nu tilbage til emnet.

I 1907 blev generalstrejkevåbnet gjort til det bærende element i aktionspolitikken, anbefalet kongressen i Stuttgart det år af Jaurés og Vaillant og igen anbefalet kongressen i København 1910 af Vaillant og J. Keir Hardie fra det engelske uafhængige arbejderparti - og begge gange afvist af SPD. Dette er næsten alt for velkendt, men Haupt's forklaring på SPD's negative holdning er mere eller mindre original. Han finder den i partiets syn på krigs- og freds-problematikken; i modsætning til de franske socialister bedømte de tyske den storpolitiske situation til næsten hver en tid som i grunden ufarlig, følgelig var det ikke nødvendigt at aktionere, i det mindste ikke på drastisk vis. SPD's ængstelse og protestaktioner under de storpolitiske kriser 1908, 1911-13 og juli 1914 var ikke udtryk for et kursskifte. Den grundlæggende optimisme blev endda bestyrket af Balkan- og Marokko-krisernes løsning, ligesom de øvrige socialistpartier tog det som gode tegn. At indenrigspolitiske hensyn betød mindst lige så meget for SPD som den udenrigspolitiske vurdering, og - hvad der vel er vigtigst - at fagbevægelsen skarpt vendte sig imod strejketanken, er faktorer, som Haupt overser.

Derimod har han fået øjnene op for - og det er her han bringer radikalt nyt - at SPD efter den ekstraordinære kongres i Basel 1912, nemlig i maj 1914, begyndte at indtage et positivt syn på generalstrejkespørgsmålet, dog med den begrænsning, at man kun kunne godtage strejke som middel til hindring af krigsudbrud; standsning af en påbegyndt krig måtte ske på anden vis, hvad også Jaurés mente.

Så selv om, som Haupt selv rigtigt kommenterer, de nye toner i SPD dels var taktisk bestemt (de intensiverede fredsbestræbelser fra de franske og tyske socialistpartier i fællesskab måtte ikke skades gennem indbyrdes strid), dels var uforpligtende, og selv om, må man tilføje, fagbevægelsen nok ikke havde fundet sig i en realisering af dem, ja så var der sandt nok skabt et hidtil ukendt forsonligt klima indenfor Internationale.

Hvad var da årsag til, at det alligevel gik så galt? Udover den allerede nævnte fælles, egentlig ganske urealistiske optimisme i de sidste førkrigsår peger Haupt på en anden udvikling blandt SPD'erne, som hænger sammen med dette lyssyn: den tidligere brutale form for imperialisme ansås efterhånden for at være blevet erstattet af en fredelig, som man ikke bare accepterede, men endog i visse tilfælde støttede. Denne teoretiske udvikling og dens skæbnesvangre betydning

for samarbejdet i Internationale gør Haupt fuldkommen ret i at fremhæve men at lade den stå i kontrast til den franske socialismes synspunkt og betegne den derved fremkomne teoretiske modsætning som den væsentligste grund til sammenbruddet (s. 30), er simpelthen fejlagtigt. Som om socialisterne i Frankrig var meget bedre end deres tyske kammerater! Haupt må da også selvmodsigende medgive, at de havde den samme indstilling til imperialismens natur (s. 127, 152), således at måske det eneste, hvorved franskmændene adskilte sig fra tyskerne, var, at de ikke ligefrem sluttede op om territorial ekspansion.

Skal man karakterisere Internationales dilemma dengang, skal det altså paradoksalt nok ikke gøres med udtryk som indbyrdes kiv og splid, men fælles anskuelser, idet man fremfor alt var enig om, at imperialismen var blevet ufarlig. - Internationales achillessene var ikke så meget dens »lack of concern in matters of theory« (s. 31), som den revisionisme, som - når man endelig diskuterede ideologi - trængte frem i alle kroge af de socialistiske tankegange.

Det gengivne referat fra Internationale Socialistiske Bureaus (ISB) sidste møde d. 29.-30. juli 14 viser med rystende tydelighed, hvordan principløsheden fik lederne til at svaje som siv for vinden.

Som organisation var II. Internationale - midlertidigt eller ikke - ophørt med at fungere, men tanken om international arbejdersolidaritet levede videre samtidig med, at fredsønsket snart meldte sig med stor styrke i flere landes befolkninger. De, som bedst kunne tage de opgaver op, der lå i disse følelsesmæssige behov, var de neutrale landes socialistpartier, og de prøvede på det. Deres rolle som formidlere kunne få vigtige konsekvenser på det storpolitiske plan. Selv var man klar over, at man havde en stor mission at udføre, men eftertiden har ligesom ikke påskønnet det arbejde nok. Først nu med den svenske historiker Martin Grass' doktorafhandling er de neutrale socialister for alvor blevet trukket frem i lyset. Lad os se, om de har kunnet tåle det.

I en alt andet end medrivende stil fortæller Grass særdeles grundigt om de skandinaviske og det hollandske socialistpartis (nordgruppen) fredsarbejde, men beskriver det også ret udførligt for de svejtsiske og italienske socialisters (sydgruppen) vedkommende. Endvidere indrømmes det amerikanske broderparti en vis omtale, hvorimod Grass bevidst undlader at behandle de øvrige socialistpartier og stort set kun tager partioppositionerne med i betragtning i forbindelse med Zimmerwald-bevægelsen.

De to modsætningsfyldte hovedsynspunkter på fredsspørgsmålet, som her skede side om side i II. Internationale før krigen, nemlig at fred var forudsætning for socialismens gennemførelse (den præventive holdning), og at socialisme var forudsætning for varig fred (den kurative holdning) bruger Grass fornuftigvis også som kriterier for socialisternes virke under krigen. I det store hele følte de neutrale sig ikke bundne af den velkendte kurative formel fra Stuttgart 1907, så længe deres regeringer ikke tog del i krigshandlingerne, men de var de første til at forsøge at få Internationalen sammensvejset igen og en fælles fredsaktion igangsat, og lykkedes det hverken første gang eller senere, så opgav man dog aldrig sine bestræbelser.

Den utrættelige igangsætter i så henseende var, påviser Grass, Th. Stauning

og ikke som ellers gerne antaget den hollandske partileder Trøelstra eller den svenske partileder Hj. Branting. Denne forholdt sig tværtom tøvende over for sin danske kollegas aktionsiver. Interessant er også fremhævelsen af Fr. Borgbjerg som Staunings nære medarbejder, der i visse situationer kan have været den egentlige primus motor.

Iflg. Grass' typisk minutiøse argumentation var Staunings forslag d. 28. september 1914, om en konference for alle neutrale socialistpartier uafhængigt af såvel de amerikanske socialisters allerede d. 24. september fremsatte, men i Europa sikkert først d. 15. oktober bekendte plan om en kongres for alle socialister, som af konferencen i Lugano d. 27. september mellem de svejtsiske og italienske socialister, som også luftede en idé om et møde for de neutrale; fra dette Staunings første initiativ, via den neutrale mini-konference i København januar 1915 og den noget mere omfattende konference i Haag juli-august 1916 og frem til den mislykkede Stokholm-konference sommeren 1914 går der en næsten lige, af Stauning selv udstruktet linje. Fredsønsket var drivkraften, men hvad kunne han i fællesskab med andre stille op?

Et fælles program, den første betingelse for et heldigt resultat, havde man i Internationales fredsprincipper, vedtaget senest i København 1910, og på det tidspunkt tænkt som middel til at undgå krig. Ved bekræftelsen af dem samme sted fem år senere gjordes de til redskab i kampen for at tilvejebringe fred. Da også Entente-socialistene på deres konference i London februar 1915 og centralmagternes socialister på deres i Wien april s.å. hyldede de samme principper på nogenlunde samme måde, blev nordgruppen optimistisk stemt. Alligevel kunne man ikke samle alle ved det samme bord, ja end ikke de neutrale holdt rigtig sammen.

Grass vil ikke give de neutrale selv skylden for, at deres mål ikke opfyldtes, men placerer ansvaret dels på socialisterne i de krigsførende lande, idet de deres smukke ord til trods var for nationale til at tolerere samlingsbestræbelserne, og dels på krigsmagterne, som måtte modarbejde enhver svækkelse af deres respektive befolkningers offervilje. Mærkeligt nok regner Grass her ikke med de vanskeligheder mellem de neutrale indbyrdes, som han ellers gør en hel del ud af.

For forholdet mellem nord- og sydgruppen, som hurtigt blev dårligt, var det på længere sigt afgørende, at både det svejtsiske og det italienske socialistparti udviklede sig i retning af den kurative politik. For nordgruppens eget vedkommende gjorde der sig indenfor rammerne af en fælles grundholdning flere nuancer gældende - m.h.t. 1) militarismen, 2) neutralitet overfor de krigsførende stater og i henseende til disses socialistpartier og 3) fredsforestillinger. Da Grass gentagne gange (s. 27, 37, 133, 247) betoner, at nuancerne vel er vigtige, men ikke må overvurderes, skal jeg her holde mig til den vigtigste af dem, den tredje. På dette punkt lå Branting og Stauning et godt stykke fra hinanden, for, siger Grass, hvor Branting ønskede *sikker* fred, der arbejdede Stauning på en *snarlig* fred. Det er selvfølgelig sagen sat på spidsen, men alligevel er der grund til protest.

Jeg skal være den sidste til at frakende det stor betydning, at man nøje hæfter

sig ved ordlyden i væsentlige udtalelser for derigennem at bemærke sig en eller anden politisk linje, men det kan gøres for firkantet. Det danske socialdemokrati talte rigtignok meget om snarlig fred, men af og til også om, at freden skulle være sikker, d.v.s. først og fremmest hvile på princippet om folkenes selvbestemmelsesret, just som Branting forestillede sig den. Grass undervurderer dette og ser derfor meningsforskellen på et niveau, hvor der faktisk ikke er nogen. Den sætter derimod ind dér, hvor det gælder spørgsmålet om fredstidspunktet. Hvorfor der her opstod gnidninger mellem en ivrig Stauning og en rolig Branting, er der ikke gjort meget ud af. Brantings argument for at vente og se, nemlig at Tyskland endnu stod så stærkt (f.eks. var dets hære jo langt inde i Frankrig), at en fred uvælgelig ville blive til centralmagternes fordel, bliver blot anført. Jamen, havde Branting da ikke ret, og var det ikke naivt af Stauning at tro, at en fred under de omstændigheder ville blive retfærdig? Og er det derfor ikke forståeligt, at Entente-socialisterne nægtede at forhandle med SPD? Som så mange andre savner Grass denne forståelse.

Ovenstående fører hen til det klassiske problem: nordgruppepartierne og specielt ledernes syn på krigsmagterne. Ingen, heller ikke Grass, vil benægte, at Branting var Entente-venlig, og at Troelstra og Stauning var tyskvenlige, men i modsætning til den almindelige opfattelse hævder Grass (s. 35, 40), at det ikke prægede deres fredsaktivitet i væsentlig grad. Det forekommer mig dog at være et uholdbart standpunkt. Et eksempel: Staunings forslag efteråret 1914 om en konference for alle neutrale forlangte SPD modificeret, både ang. omfang og indhold. Nogle af partierne var i SPD's øjne ikke neutrale nok, og den påtænkte diskussion af krigsårsagerne fandt det i høj grad uønskelig. Stauning blev først rasende over den tyske indgriben, men gav sig efter nogle kompromisskabende forhandlinger mellem Borgbjerg og den tyske partiledelse i Berlin. Derved undgik man at fornærme SPD, konstaterer Grass tilfreds, men var det prisen værd, at man til gengæld skadede relationerne til fællerne i USA, Svejts og Italien? De kunne naturligvis ikke andet end tro, at nordgruppen var kommet i lommen på SPD. Og værst af alt: Entente-socialisterne måtte tro det samme. Senere begivenheder som Troelstras og Staunings besøg i Tyskland kunne kun bestyrke dem i troen. - Hvor meget Grass end hævder det modsatte, synes dog oplagt, at Stauning på gr. af sin SPD-sympati optrådte taktisk uheldigt og derved bragte de neutrales fredsarbejde i miskredit. Han var den ledende person i det arbejde, men var han den mest egnede?

Med Grass' særdeles grundige værk er der givet os en så nøje og så korrekt redegørelse for den begivenhedshistoriske side af emnet, som vi vel kan forlange det. Denne pionérindsats retfærdiggør de nærmest utallige kilde- og litteraturhenvisninger, og den videre forskning vil i dem have et udmærket arbejdsgrundlag. De aspekter, som der kan og bør gøres mere ud af, er især de ideologiske og økonomiske, for her kommer Grass' analyser noget til kort.

En ting er sikker: hele emnet er ikke slet så kedeligt, som forf. har gjort det til!

Den voksende og mere og mere markante opposition i de socialistpartier, hvor den internationale solidaritet afløstes af en national, og udviklingen i de få

partier, som holdt fanen højt, har i høj grad fået historikernes bevågenhed, hvorimod disse venstre-socialistiske grupperingers internationale samarbejde i Zimmerwald-bevægelsen er et forsømt kapitel i arbejderbevægelsens historie. Hovedårsagen dertil har i alt for lang tid været den, at der simpelthen ikke har været noget let tilgængeligt kildemateriale af forsvarligt omfang til rådighed. Det er dette forhold, den vesttyske historiker Horst Lademacher med sin kildeudgave har villet råde bod på.

Kildeudgaven består væsentligt af materiale fra de af Robert Grimm, dengang førende skikkelse på det svejtsiske socialdemokratis venstrefløj og aktiv i Zimmerwald-bevægelsen, efterladte papirer, nu beroede i det socialhistoriske institut i Amsterdam. Til supplerung og udfyldning af lakuner har Lademacher inddraget andet materiale fra samme og andre arkiver såsom det tyske udenrigsministeriums samt tidligere publiceret stof. Forklaringerne i forordet og de mange noter undervejs med f.eks. biografiske oplysninger gør værket meget brugbart og informerende. Grass (s. 182) griber ham ganske vist i et par mindre fejltolkninger, og Lademacher bruger konsekvent w i Staunings fornavn, men det er altsammen småting, som kun sætter det høje niveau i relief.

Er der m.h.t. kildemængden ingen grund til klage, står det kvalitativt dog sløjere til. Således fremhæver Lademacher selv, at der kun for den ene af de ialt tre Zimmerwald-konferencer foreligger en udførlig protokol. Men takket være også de mange i bd. II gengivne breve, som Grimm som sekretær for Internationale Sozialistische Kommission, bevægelsens centralorgan, affattede og modtog, er det muligt at få et hidtil ukendt indblik i interne anliggender.

I en længere indledning skildrer Lademacher førkrigsinternationalen, især på grundlag af Haupt, og Zimmerwald-bevægelsens opståen, idet han standser ved den første konference i september 1915, således at han ikke selv i større omfang drager konklusioner af det nye materiale. Det påvises, at menschewikken Martov var bevægelsens åndelige fader, mens Grimm var dens fysiske op-havsmand, og det findes - ikke overraskende - bekræftet, at Zimmerwald'erne var splittede, så man kan tale om en højre-, midter- og venstrefløj (Andre vil dog kun operere med et flertal og en venstregruppe).

Som forklaring på foreningen af de venstresocialistiske kræfter og deres sammenhold trods modsætninger anfører Lademacher meget ufyldstgørende, at de var modstandere af krigen, for det var de neutrale partier jo også. Det må i det mindste tages med i betragtning, at Zimmerwald'erne ønskede en langt aktivere krigsbekæmpelse, men det var netop her den indbyrdes uenighed satte ind. To hovedsynspunkter stod overfor hinanden. Hvor flertallet gik ind for en lunken kurativ linje, hævdede mindretallet med Lenin i spidsen den klart revolutionære vej, som efter februarrevolutionen i 1917 blev den foretrukne.

En anden væsentlig uoverensstemmelse drejede sig om spørgsmålet om genoplivelse af II. Internationale ctr. etablering af en ny; flertallet ville det første, de øvrige det andet. Resultatet blev, at man nok i protest imod passiviteten i Internationale Sozialistische Bureau, Internationales centralorgan siden 1900, men uden at ville konkurrere med det, oprettede sit eget centralorgan: ISK. Belært af svaghederne ved Internationalens struktur fik ISK ret vide beføjel-

ser, og dog kaldte den bolschevik-venlige SPD'er Karl Radek det i 1917 for en »Briefkasten« (postkasse) (I, s. 459). Pudsigt nok har Haupt anvendt den samme betegnelse om ISB (»a letterbox«, s. 16). Igen trak Lenin det længste strå, så sandt som bevægelsen blev en forløber for III. Internationale.

I vestlig forskning er der en tendens til at undervurdere venstresocialisternes indflydelse nationalt og internationalt, og omvendt overvurderer østlige forskere gerne. Det er klart, at Zimmerwald-bevægelsen i sig selv ikke blev en slagkraftig styrke, men alligevel blev den en faktor, som først deres fæller og siden selv de krigsførende regeringer måtte kalkulere med. Det første bringer Grass et eksempel på: ISB blev i begyndelsen af 1916 mere aktiv og gennemførte i sommeren samme år konferencen i Haag (s. 225). I det hele taget giver Grass i kap. IX og flg. en udmærket oversigt over relationerne mellem de neutrale og de oppositionelles fredsarbejde. Og det sidste læses klart af dokumenterne fra det tyske udenrigsministerium.

Zimmerwald-bevægelsens største fortjeneste er imidlertid nok den, at den førte de socialistiske idéer videre i en tid, hvor de ellers gik i forfald som aldrig før. Så meget mere underligt virker det, at der mig bekendt endnu ikke - ti år efter den solide kildeudgivelse - er skrevet nogen Zimmerwald-bevægelsens historie. En sådan er dog blevet bebudet - det er med spændt forventning, man ser frem til den.

Helge Torm

Jørgen Peter Christensen: **Lønudviklingen inden for dansk håndværk og industri 1870-1914.** Københavns Universitets Økonomiske Institut, studier nr. 22. Bind 1: tekst, 266 sider, bind 2: bilag, 285 sider. Akademisk Forlag, København 1975. Pris kr. 95,90.

Forfatterens hovedformål med sin undersøgelse er at bidrage til at skabe klarhed over den generelle udvikling i lønnen inden for håndværk og industri, både med hensyn til hovedtrækkene heri og forløbet over de skiftende konjunkturer, og i den grad der er forekommet at være grundlag herfor at foretage nærmere skøn over udviklingen for hovedgrupper af arbejdere (p. 9 i bind 1; fremtidige sidehenvisninger uden bindhenvisning betyder bind 1). Desuden søges der foretaget en analyse med henblik på at afdække generelle forhold, som må antages at have haft indflydelse på lønforløbet (p. 10).

Uanset at forfatteren selv klart lægger op til en primær interesse i det førstnævnte af de oven for anførte formål og stort set ikke giver udtryk for teoretiske ambitioner, er det alligevel min opfattelse, at der fremdrages nogle væsentlige synspunkter af mere teoretisk art, som det vil være af betydning at diskutere nærmere. De væsentligste kapitler i så henseende er kapitlerne 2 og 12 (pp. 16-21 og pp. 217-236).

For det første understreger Jørgen Peter Christensen (JPC) den meget banale, men ikke desto mindre ofte »glemte« sandhed, at lønnen må ses i den dobbelte funktion den har i en kapitalistisk økonomi - som *omkostning for kapitalisten*

og som *indtjening for arbejderen* (p. 9). I en kapitalistisk økonomi i en tænkt stationær ligevægt eller i en balanceret vækstproces er denne distinktion uden betydning, fordi alle de forhold, der knytter sig til denne lønns dobbeltfunktion herved abstraheres bort. Men i en konkret eksisterende økonomi bliver problemet ikke uvæsentligt især ikke på sektor- eller brancheniveau. Her vil det ikke være et usædvanligt forhold, at »reallønnen som omkostning« udvikler sig forskellig fra »reallønnen som indkomst«. Forklaringen herpå er den simple, at prisudviklingen for industriens slagsprodukter meget vel kan været ret så forskellig fra prisudviklingen for de varer, der indgår i (industri-) arbejder- nes forbrug, idet dette jo også omfatter fødevarer og boligydelse som to væsentlige ikke-industrivarer.

Den ikke helt uvigtige konsekvens af denne dobbeltfunktion lønnen indtager er, at industrien i en given periode kan være udsat for såvel en *profitklemme*, fordi der er stigende lønomkostninger pr. produceret enhed, som en samtidig *afsætningsklemme*, fordi andre varer, der indgår i arbejdernes forbrug, såsom fødevarer og boligydelse, der samtidig har en lav priselasticitet (efterspørgslen går ikke ret meget ned ved prisstigninger), konfiskerer en stærkt stigende andel af arbejderklassens indkomst. Da hele problematikken omkring forholdet mellem lønudvikling og krise altid har spillet en stor ideologisk rolle, er det værd at se nærmere på denne problematik. For netop en sådan udvikling i dag kan der henvises til en pjece udarbejdet af en arbejdsgruppe i Socialistiske Økonomer: Isi Grünbaum m.fl.: Den økonomiske krise og arbejderklassen. Socialistiske Økonomers småkrifter nr. 2, Roskilde Universitetsforlag 1977, især pp. 12-17. JPC kommer i sin analyse for perioden 1870-1914 frem til en nogenlunde ens udvikling for reallønnen i de to funktioner. Nedenfor skal der gives et nærmere indtryk af hvad denne bestod i.

For det *andet* er det indlysende, at *pengeløn* og *realløn* er to ganske forskellige størrelser. Reallønnen findes ved at dividere et indeks for pengelønnen pr. tidsenhed eksempelvis pr. time med enten et indeks for slagspriserne for håndværk og industri (reallønsomkostningerne) eller et indeks for priserne for arbejder- nes forbrugsvarer som helhed (realløn som forbrugsmulighed). I praksis er sagen ikke så simpel som den lyder, idet der over længere tidsrum, som der her er tale om, sker væsentlige ændringer i produktions- og forbrugssortimentet samt dettes kvalitet. Belysning fra petroleumslamper og fra elektrisk belysning er ganske vist belysning, men dog ikke af samme kvalitet. Men hvorledes skal en sådan udvikling inddrages i en undersøgelse af realforbrugsudviklingen? Der findes ingen utvetydig fremgangsmåde på disse indeksproblemer, men i betragtning af at alternativet som oftest vil bestå i intet kvantitativt at sige, forekommer problemet at være til at leve med.

For det *tredie* vil det være interessant at undersøge udviklingen i forholdet mellem løn og profit. Dette gøres oftest ved at undersøge lønandelen, d.v.s. løn- nens andel af brutto- eller nettofaktorindkomsten inden for sektoren. Hvis vi interesserer os for kapitalakkumuleringen og konjunkturforløbet, vil det nok være mere interessant at undersøge lønudviklingen i forhold til profitraten. Her har vi imidlertid ikke tilforladelige oplysninger (pp. 232-233).

For det *fjerde* vil det være af betydning at se på lønforskelle mellem forskellige arbejdergrupper samt udviklingen i disse over tiden. Herved kan vi gøre os formodninger om betydningen for disse forhold af reproduktionsomkostningerne i forhold til specielle forhold såsom organisationsgrad, arbejdsindhold, m.v. på delområderne inden for håndværk og industri.

For det *femte* vil et kendskab til lønnens anvendelse på faste og mindre faste kategorier af forbrug være af interesse i et forsøg på at bestemme konsekvenserne af indkomstbortfald i tilfælde af arbejdsløshed, sygdom, arbejdskonflikter m.v.

Som en *sjette* og sidste, men yderst vigtig side af lønnen har vi lønkampens placering i den politiske kamp. Hvorledes forholder staten sig til lønkampen i forskellige faser af kapitalismens udvikling og under forskellige faser af kapitalismens udvikling og under forskellige styrkeforhold mellem klasserne? Hvorledes institueres lønkampen, og hvad er kamp og hvad er samarbejde mellem klasserne i udviklingen af mere eller mindre akcepterede spilleregler for løndannelsen?

Men som tidligere nævnt er forfatterens hovedformål at skabe yderligere klarhed, gerne kvantitativt formuleret, over den generelle lønudvikling for hovedgrupper af arbejdere. Hovedresultaterne af denne undersøgelse er følgende.

Reallønnen målt såvel som omkostning for kapitalisterne som forbrugsmulighed for arbejderne har i perioden 1870-1914 som helhed og for hvert enkelt år bevæget sig nogenlunde parallelt. Opgjort pr. time er reallønsomkostningerne vokset fra indeks 35 i 1870 til indeks 79 i 1900 og 100 i 1914. Indeks for reallønnen som forbrugsmulighed stadigvæk opgjort pr. time er for de tilsvarende år 39, 87 og 100 (pp. 212-213). Den kraftigste stigning finder sted i 1890'erne, mens der finder en svækkelse i vækstraten sted efter århundredeskiftet. Eftersom arbejdstiden pr. dag gennemsnitlig faldt - for mænd i byerne inden for håndværk og industri - fra 11,0 til 9,3 timer pr. dag (p. 71), betyder dette under hensyntagen til overtidsfortjeneste og tab for arbejdsfortjeneste ved sygdom og sæsonarbejdsløshed, at realindkomsten som forbrugsmulighed for arbejderne inden for håndværk og industri i perioden er blevet fordoblet (p. 213). Da det kun er udviklingen i den mandlige indkomst vi har oplysninger på, har indkomsten for familien været højere i kraft af indkomster fra kvinder og børn samt i øvrigt fra eventuelle biindtægter manden måtte have haft.

Men hvad kunne der egentlig fås i forbrugsgoder for denne realindkomst, som oven i købet blev fordoblet i perioden? Her anfører JPC en sammenligning mellem de tal han finder frem til og Jørgen Pedersens beregnede budgetsummer fra disputatsen »Arbejdslønnen i Danmark under skiftende Konjunkturer i Perioden ca. 1850-1913«, København 1930. Jørgen Pedersens idé er den, at han konstruerer et meget beskedent budget, hvorefter han undersøger hvor stort et pengebeløb, der i de forskellige år kræves for at købe dette vareudvalg til årets priser. Resultatet er, at en faglært arbejder i provinsen først i løbet af 1890'erne bliver sat i stand til at anskaffe sig dette meget beskedne budget (pp. 213-215).

Resultatet kan summeres op således, at der såvel ved periodens begyndelse som dens slutning var tale om et meget beskedent levestandardniveau for arbejderne, men at den stedfundne fordobling i reallønnen som indkomst for arbejderne pr. år trods alt har betydet, at der er sket en udvikling fra en tilstand, hvor det har knebet med at sikre opfyldelsen af selv de mest nødvendige behov, og hvor sårbarheden over for selv kortvarige indkomstbortfald har været stor, til en tilstand, hvor der under normale forhold har været mulighed for at opretholde et ganske vist beskedent levestandardniveau (p. 215).

Med hensyn til udviklingen i pengetimelønnen i sammenhæng med konjunkturerne er det bemærkelsesværdigt, at bortset fra slutningen af 1870'erne findes der ingen perioder 1870-1914, hvor pengetimelønnen falder. Derimod er der som det kunne forventes forholdsvis kraftigt stigning i ekspansionsfaserne, men her især i begyndelsen af 1870'erne og slutningen af 1890'erne, mens forøgelserne i midten af 1880'erne og ca. 1890 var beskedne (p. 220). Men det skal fastholdes, at hvis vi ser på reallønsudviklingen er billedet anderledes bortset fra et fald også her i 1870'erne (p. 222).

Der skal ikke gøres forsøg på at give en oversigt over det meget omfattende materiale JPC har sammenstillet for de enkelte arbejdergrupper i hovedstaden og i provinsen, og som udgør den største del af bogens materiale. Det skal bemærkes, at der kun foreligger et sammenhængende materiale for mandlige arbejdere, hvilket naturligvis udgør en begrænsning.

Til slut skal kun gøres nogle overvejelser over nogle væsentlige forskningsopgaver, som ikke skal bebrejdes forfatteren, at han ikke har behandlet, men som burde behandles. Perioden omfatter jo stort set en fuldstændig »lang bølge« eller Kondratieffcyklus, nemlig perioden 1873-1913, som økonomisk og politisk er uhyre vigtig - imperialismens opståen og udløsning af 1.verdenskrig, den socialdemokratiske arbejderbevægelses fremvækst og det borgerlige demokratis gennembrud. Hvorledes forløb denne udvikling specifikt i Danmark - bonde-arbejderalliancens skabelse og dens materielle grundlag i landets internationale økonomiske placering, forfatningskampen og systemskiftet i 1901, etableringen af firepartisystemet, septemberforliget 1899, m.v.? I stedet for de mange mere eller mindre eksplicitte forklaringer gående ud på, at Socialdemokratiet forrådte arbejderklassen måske især i forbindelse med Septemberforliget, trænger vi til en forklaring, hvor den danske arbejderklasses egne leveforhold og udviklingen i disse ses som en central forklaring på, at den socialdemokratiske politik og samfundsopfattelse kunne etablere sig. Selv om vi mangler analysen af den samtidige udvikling i kapitalen bl.a. belyst ved udviklingen i profitmasse og -rate, har JPC givet et meget væsentligt bidrag til et svar - når det over knap et halvt århundrede for arbejderklassen var muligt at øge realforbruget pr. år samtidig med, at den daglige arbejdsdag faldt fra 11,0 til 9,3 timer pr. dag, er der naturligvis ikke grund til at kæmpe for en uklar utopi kaldet »socialismen«.

Jørgen Lindgaard Pedersen